

Přínosy terapeutického výcviku v Modelu V. Satirové pro pedagogiku

Matěj Černý

Úvod

V tomto příspěvku bych vás rád seznámil se svou zkušeností s realizací Modelu V. Satirové v rámci výcviku pořádaného v Lindreth, New Mexico, USA ve dnech 9. 6.–16. 6. 2002. Jde o jeden z možných způsobů realizace, který je závislý na osobě lektora, skupině účastníků i na cílových poznatcích daného semináře.

Absolvování výcviku mě vedlo k otázkám: „Je Model V. Satirové využitelný i v pedagogice (popř. sociální pedagogice)? Jaké jsou jeho možnosti v těchto oborech? Co může účast na takovémto výcviku přinést pedagogovi a jak může obohatit jeho práci s klientem?“ V tomto textu se pokusím na tyto otázky odpovědět. Terminologicky se budu držet pojmu „klient“, neboť je mnohem širší (než např. žák, student atd.) a zároveň implikuje rovnocenný, neautoritativní vztah, který je předpokladem pro efektivní využití Modelu V. Satirové v jakémkoliv kontextu.

Model V. Satirové vychází z humanistické psychologie a ego-psychologie a klíčovou roli hraje – sebehodnocení subjektů a jejich vzájemná komunikace. Model V. Satirové je aplikován především na rodinnou terapii a na oblast sociálního učení. Soustřeďuje se především na rodinu, kterou považuje za dynamický celek, a při práci s klientem pracuje především se sebehodnocením členů rodiny a používanými komunikačními vzorci rodiny.¹

Terapeutický výcvik byl organizován psychoterapeutickou společností Peoplemaking of Colorado – Fathers, Sons & Brothers (P. O. Box 417, Nederland, 804 66, Colorado, www.peoplemaking.org), lektorován Stevenem

¹ Virginia Satirová (1916–1988) je významnou představitelkou americké humanistické psychologie a rodinné terapie. V. Satirová ve své práci vytvořila nové modely interpersonálních systémů a vzdělávání. Modely, ve kterých hrají klíčovou roli sebehodnocení subjektů a jejich vzájemná komunikace. Stěžejním dílem Satirové, kterým vstoupila do povědomí odborné veřejnosti, byla kniha „Conjoint family therapy“ (1964). V této knize ukázala, že klientův problém je projevem „nemoci rodiny“, a je proto nutné pracovat s celou rodinou. Klienta vnímala jako rovnocenného partnera, kterému terapeut skrze svou osobnost a odbornost pomáhá najít a naučit se využívat své vlastní zdroje. Spolu s D. Jacksonem a J. Riskinem založila Výzkumný ústav mentální (MRI) v Palo Alto, v roce 1977 mezinárodní vzdělávací společnost Avanta network a působila také jako poradkyně Amerického kongresu ve věcech zdraví. Do České republiky se její metoda dostala díky MUDr. P. Bošovi v roce 1979. V roce 1987 byla V. Satirová čestnou prezidentkou Prvního mezinárodního kongresu rodinné terapie v Praze.

Youngem (Director of training). Zúčastnili se ho profesionálové (psychologové, pedagogové a sociální pracovníci) i laici ze Spojených států (56), Kanady (2) a České republiky (3). Cílem výcviku byl profesionální růst účastníků v Modelu V. Satirové působících v pomáhajících profesích a jejich sebepoznání. Dále pak zprostředkování náhledu do oblastí života ovlivňovaných vztahem „otec–syn“ a do vztahů mezi muži v euroamerické kultuře obecně.

V rámci výcviku byly nabídnuty jak teoretické poznatky a východiska (poznatky o vztahu „otec–syn“, jeho dynamice a vývoji), tak praktické terapeutické metody pro práci s klientem při dosahování pozitivních změn (metoda k ošetření vztahu s člověkem při prvokontaktu – „*purification*“, metoda k navození změn při prožívání konkrétní situace – „*ingredience*“, metoda používaná k přijetí a vyrovnání se s minulostí – „*Personal inventory*“).

Výuka probíhala (obdobně jako na ostatních satirovských seminářích) ve třech fázích:

1. ve velké skupině,
2. v malých skupinách (1/3 účastníků)
3. v triádách.

Systém výuky byl strukturován následovně: konkrétní terapeutická práce s účastníkem kurzu, její rozbor s reflexí a hledáním paralel ve vlastním životě s pomocí triády. Následovala práce a rozbor v malé skupině a konečně práce ve velké skupině doplněná teoretickými východisky a výkladem. Cílem bylo co nejkonkrétnější uchopení tématu, jeho konfrontace s vlastní zkušeností a jeho efektivní zapamatování.

Teoretická východiska výcviku

Vztah „otec–syn“ je prvním dobrovolným vztahem, do kterého dítě po narození vstupuje. Jako dobrovolný je definován z toho důvodu, že dítě může fyzicky přežít i bez tohoto vztahu. První dvě spojení (*bonding*), do kterých dítě po narození vstupuje, se týkají jeho rodičů. Vztah s matkou (*primary bonding*) je bezpodmínečně nutný k fyzickému přežití dítěte, a je proto nedobrovolný. Vztah s otcem (*secondary bonding*) vzniká dobrovolně, a to na základě iniciativy ze strany dospělého jedince – otce. Prvním krokem vedoucím k vytvoření tohoto vztahu je tzv. „*claiming*“, prohlášení potomka za svého. A to jak před okolím, tak především před dítětem samotným a před sebou. Prohlásit dítě (hlavně ale prožívat ho) jako své může otec jenom v případě, že si uvědomuje svou vlastní hodnotu, má sebeúctu. Tedy v případě, že si je vědom sám sebe jako jedince schopného podílet se na „stvoření“ nového člověka, „*zázraku*“. Pokud není jeho sebeúcta dostatečně vysoká, není schopen iniciace tohoto vztahu. Nedovoluje dítěti prožívat ostatní dob-

rovolné vztahy jako zdravé a vytváří tím silný vzorec pro dítě jak vnímat sám sebe, svou sebeúctu. Vzhledem k tomu, že jde o první dobrovolný vztah v životě dítěte, má klíčový vliv na další dobrovolné vztahy, do kterých později jedinec vstupuje (nadřízení v práci, partneri, později jeho děti). Díky *primary/secondary bonding* jsou dány role partnerů směrem k dítěti. Matka je pro dítě osobou, ke které má dítě silný primární vztah a která je pro ně životním středem. Otcova role je odnímat dítě matce a brát ho pryč z tohoto „kruhu bezpečí“ a opět ho tam vracet. Otec je osoba, která pro dítě zprostředkovává kontakt se světem. Vztah – a to i první dobrovolný – předpokládá vstup dvou stran, uspokojení potřeb obou stran. Otcovou potřebou v tomto vztahu (a podmínkou jeho udržení a rozvoje) je potřeba vědět, že je svým dítětem milován a respektován. Otec tedy prohlašuje dítě za své, zahajuje tím vztah (*secondary bonding*) a potřebuje dostávat kladnou odezvu zpět proto, aby měl energii tento vztah dále budovat a udržovat. Pokud není mezi synem a otcem vytvořen tento vztah, může to v budoucím životě vést k závislostnímu chování, zneužívajícímu chování atd. Důležitou a problematickou je otázka „*claimingu*“ a „*bondingu*“ ve vztahu adoptivní otec–syn.

Metody a terapeutické nástroje

Purification je metoda k ošetření vztahu ke člověku, s nímž jsem poprvé v kontaktu (klient, student, zaměstnanec atd.). Základem je předpoklad, že mé vnímání druhé osoby zásadně ovlivňují čtyři oblasti:

1. *stereotypy* (smyslové vjemy a závěry, které smyslové informace připisují),
2. *projekce* (podobnost osoby s někým mně známým a mé zkušenosti se známou osobou projektované do neznámého člověka),
3. *informace od třetí strany*,
4. *fantazie* (např. co si myslím, že si o mně tato osoba myslí).

Proces probíhal v diádách v následujícím pořadí – vzájemná prohlídka, konfrontace prožitku s výše uvedenými oblastmi vlivu, opětovná prohlídka a komunikace o procesu (komunikace hraje v tomto modelu významnou roli – o vnímání druhého člověka je třeba s ním hovořit, chceme-li se zatížení na naší straně zbavit). Musím podotknout, že má zkušenost s touto metodou potvrzuje její funkčnost.

Metoda *Ingredientce* se týkala procesu od obdržení smyslové informace po odpověď na ni. Podle Modelu V. Satirové postupuje tento proces následujícími fázemi:

1. *smyslová informace* (vjem vizuální, hmatový . . . , ale i vjem s komunikačním obsahem, tedy sdělení),
2. *význam*, který si po obdržení informace dělám – o sobě, o ostatních a o kontextu,

3. *pocit*, jaký ve mně tato informace vyvolala,
4. *pocit o pocitu* (tedy pocit ze sebe samého, např. stydím se za sebe, že se zlobím),
5. „*coping*“ (jak se svými pocity zacházím – *projekce, ignorování, popření, akceptace*),
6. *stresová pozice* (pro mě typická reakce na stresovou situaci – *obvinění druhé strany, usmiřování, rušení, superracionalita a kongruence*),
7. *pravidla pro komentování* (o čem mohu v dané situaci komunikovat s druhou stranou a o čem ne),
8. *výstup* (smyslově registrovatelná odpověď).

Smyslem a cílem tohoto konceptu je zbavit se pocitů a závěrů (především ve svém sebehodnocení), které mají negativní vliv na komunikaci, ztěžují ji, případně znemožňují. Tuto metodu lze realizovat v mnoha různých variacích, s použitím pomůcek, herců v rolích jednotlivých ingrediencí apod., v závislosti na kontextu a cílech učení.

Personal inventory nabídla možnost vyrovnání se s osobami, situacemi a událostmi, ke kterým z minulosti cítím zášť (*resentment*). Zášť je v tomto konceptu důsledkem naší chybné komunikace, naší chyby (kdy chyba je považována za symptom vývoje, nikoli za problém). Podstata metody spočívá v přesném vymezení situace a v analýze toho, jak ovlivnila:

1. *můj sexuální život*,
2. *společenské vztahy*,
3. *finanční situaci*,
4. *mou sebeúctu*.

Po inventarizaci těchto částí je třeba najít místo, kde jsem v této situaci byl *sobecký, nečestný, nebo „self-serving“* (tedy prezentoval-li jsem situaci dalším osobám takovým způsobem, že můj obraz byl lepší než ve skutečnosti). Na základě této inventury se mohu pokusit některé věci ve svém životě napravit nebo je mohu přijmout. Cílem je zvýšení sebeúcty a přijetí vlastních chyb jako možností vývoje.

Závěr – Přínosy výcviku

Přínos tohoto semináře bych rozdělil do dvou oblastí: Jako *člověk* jsem si uvědomil, že jsem ve svém životě ovlivňován především svou nukleární rodinou, specificky pak (jako syn) svým vztahem s otcem, od něhož přebírám modely sebehodnocení a komunikace. Komunikace a sebehodnocení spolu velmi úzce souvisejí – nízké sebehodnocení (sebeúcta) má za následek nekongruentní komunikaci, ta zpětně zapříčiňuje nízkou sebeúctu. Vyskytuje-li se u mě problém, je pro další postup užitečné zjistit, jaké vzorce mi byly v mé primární rodině předány. Pozitivním zjištěním je fakt (jedno z východisek Modelu V. Satirové), že změna je možná vždy, že mohu upravit svůj vztah

v rodině, změnit komunikační modely a prohloubit svou sebeúctu i jako již dospělý jedinec. Dále je pozitivní poznatek, že jako recipient komunikačního procesu nedostávám vždy tutéž informaci, která byla transmittována, a je tedy nutné spornou informaci ověřit.

V *profesionální rovině* se vše posouvá ještě dále, neboť závěry plynoucí z tohoto semináře pro práci v pomáhající profesi jsou bezprostředně použitelné v praxi. Při práci s klientem je pro jakýkoliv další postup nezbytně nutné:

1. oprostít se od vlastních představ a projekcí vkládaných do osobnosti klienta – tím si umožnit jeho úplnější a hlubší vnímání jako osobnosti,
2. ujistit se, že mé závěry o klientovi jsou ve vztahu k jím podaným informacím relevantní.

Má-li klient potíže v oblasti psychosociální, považují za správné a podstatné zabírat se rodinou jako celkem. To znamená neřešit klientův problém separátně – jako problém jedince bez kontextu. V případě, že se klient chová neadekvátně situaci (a zde bych vyzdvihl i pozici žáka, studenta nebo účastníka volnočasové aktivity), hledat jeho problém v oblasti sebeprožívání, sebeúcty, rodinných komunikačních vzorců a modelů, nikoliv v jeho svěvolí či potřebě věci komplikovat. Podstatným momentem pro mě je nutnost poskytovat klientovi zpětnou vazbu a snažit se od něj zpětnou vazbu získat.

Zde ale jeho možnosti nekončí. Výše uvedené by bylo možno shrnout pojmem rozvoj existenciální gramotnosti. Existenciální gramotnost tvoří dle mého názoru základ pro rozvoj klíčových dovedností, k němuž má Model V. Satirové vypracovány konkrétní postupy a nástroje (především pro rozvoj komunikace, schopnosti učit se, pro práci v týmu a řešení problémů). A právě rozvoj existenciální gramotnosti a klíčových dovedností je dalším místem, kde se pedagogika (do jejíž kompetence tato témata spadají) a Model V. Satirové setkávají.

Využití Modelu růstu je ovšem možné i přímo ve školství. Škola je (i když ne primárně) výchovným zařízením a kongruentní komunikace je prostředek výchovného působení. Vyšší sebeúcta je šancí pro jedince prožít plnější život a šancí pro společnost mít v takovém jedinci plnohodnotného, produktivního člena.

Literatura

- BANMEN, A., BANMEN J. *Meditations of V. S.* California: S. & B. Books, 1991.
LOESCHEN, S. *The magic of Satir.* California: Halcyon Publishing Design, 1991.
LOESCHEN, S. *Systematic training in the skills of V. S.* California: Brooks/Cole Publishing, 1998.
SATIR, V. *Kniha o rodině, Institut V. Satirové.* Praha: Práh, 1994.

- SATIR, V. *The Satir Model – family therapy and beyond*. California: S. & B. Books, Inc., 1991.
- SATIR, V. *Conjoint family therapy*. California: S. & B. Books, Inc., 1993.
- SATIR, V. *Making Contact*. California: Celestial Arts, 1976.
- SATIR, V. *The new peoplemaking*. (V českém překladu.) California: S. & B. Books, Inc., 1988.
- SATIR, V. *Self esteem*. California: Celestial Arts, 1975.
- SATIR, V. *Meditations, Inspirations*. California: Celestial Arts, 1985.

Adresy organizací pracujících v Modelu V. Satirové:

- Mezinárodní vzdělávací organizace *AVANTA Network*, založená V. Satirovou: AVANTA – The V. Satir Network, 2104 S. W. 152nd St., Suite 2, Burien, WA 98166, USA
internetová stránka: www.avanta.net
e-mail: office@avanta.net
- *Peoplemaking of Colorado* – Fathers, Sons and Brothers, P. O. Box 417, Nederland, 804 66, Colorado, USA
internetová stránka: www.Peoplemaking.org
e-mail: Peoplemaking2000@aol.com
- *Český Institut V. Satirové*: IVS ČR, Pod Starou školou 69, 164 00 Praha 6-Nebošice, tel. 220 69 11 66,
e-mail: Satirova.praha@centrum.cz

ČERNÝ, M. Přínosy terapeutického výcviku v Modelu V. Satirové pro pedagogiku. *Pedagogická orientace* 2003, č. 1, s. 75–80. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: Matěj Černý, student FF MU ÚPV, obor Sociální pedagogika a poradenství, e-mail: vosesulin@yahoo.com